

Motion till riksdagen 2009/10:Ju344

av **Andreas Norlén och Anti Avsan (m)**

Livstidsstraff för mord

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om livstids fängelse som normalstraffet för mord.
2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om ett längre tidsbestämt straff för mord om det finns skäl att döma till annan påföljd än fängelse på livstid.

Motivering

Vad är ett människoliv värt? Den frågan har diskuterats intensivt med anledning av en dom som Högsta domstolen (HD) meddelade den 30 mars 2007. HD dömde då en man som knivmördat sin hustru till fängelse i tio år, vilket – med rådande regler för villkorlig frigivning – innebär att han släpps ut när två tredjedelar av tiden för det utmätta straffet har avtjänats, det vill säga efter knappt sju år. Åklagaren hade i målet yrkat på livstids fängelse, men HD anger i domen att livstids fängelse för mord skall förbehållas de ”allvarligaste fallen”.

HD:s dom från mars 2007 har fått snabb respons i rättspraxis. En tydlig minskning av antalet domar på livstids fängelse för mord har noterats. Även i fall då grovt våld har brukats har underrätterna valt att döma till tio års fängelse. Mest anmärkningsvärd är en dom från Göta hovrätt, gällande en person som berövat en tidigare närstående kvinna livet medelst flera tiotal knivhugg under ett utdraget och för offret ångestladdat förlopp. Även i detta fall dömdes gärningsmannen endast till tio års fängelse.

Efter en lagändring som trädde i kraft den 1 juli 2009 anger brottsbalken att den som gör sig skyldig till mord ska dömas till fängelse i lägst tio år och högst 18 år eller på livstid. Straffvärdet för flertalet mord är – enligt vår uppfattning – så högt att livstids fängelse i de flesta fall framstår som det enda rimliga straffet. Om någon berövar en annan människa livet och därigenom

Fel! Okänt namn på

alla hennes drömmar och möjligheter, allt hon kunde ha givit och kunde ha blivit, bör utgångspunkten vara att gärningsmannen ådöms livstids fängelse.

Det är i vissa avseenden förvånande att argumentationen i HD:s dom är så knapphändig. HD:s ordförande har uttalat att HD:s avsikt har varit att minska antalet livstidsdomar för mord. Detta ställningstagande borde rimligen ha underbyggts med fler starka argument, inte minst med anledning av hur underrättspraxis under en lång följd av år har utvecklats när det gäller påföljden för mord. HD anför i domen att påföljden för en majoritet av dem som nuförtiden döms till ansvar för mord blir livstids fängelse, medan för 15 år sedan flertalet mördare fick tidsbestämda straff. HD observerar också att regeringens nådepraxis till och med 1993 innebar att livstids fängelse omvandlades till 12–16 års fängelse, men att praxis nu ligger i intervallet 18–25 år. Några tydliga argument för HD:s ståndpunkt, utöver vissa statistiska upplysningar, är dock svåra att finna i domen.

HD:s ståndpunkt – som också återfinns i tidigare domar gällande mord – torde ha sin utgångspunkt i brottsbalkens förarbeten. I den före brottsbalken gällande strafflagen bestämdes skillnaden mellan mord och dråp av om gärningen skett med berått mod eller av hastigt mod. Numera dras i brottsbalken gränsen i stället med hänsyn till hur grovt brottet framstår med beaktande av samtliga omständigheter. Enligt det i Straffrättskommitténs slutbetänkande framlagda förslaget till nya bestämmelser i brottsbalken skulle uppsåtligt dödande betecknas som mord, om gärningen framstod som särskilt grov, och i andra fall som dråp. Den slutliga utformningen av dessa bestämmelser innebär dock en jämkning innebärande att uppsåtligt dödande normalt skulle anses som mord och att dråp föreligger om gärningen med hänsyn till de omständigheter som föranlett gärningen eller eljest är att anse som mindre grov.

HD:s avgörande tar till synes – i och för sig med visst fog – sin utgångspunkt i Straffrättskommitténs betänkande. Slutsatsen blir då att med den slutliga utformning som brottsbalken fick med nuvarande gränsdragning mellan mord och dråp hamnar åtskilliga fall av uppsåtligt dödande inom tillämpningsområdet för 3 kap. 1 § brottsbalken, det vill säga mord, trots att Straffrättskommittén avsåg att sådana fall skulle bedömas som dråp. Strafflatituden för dråp är fängelse, lägst sex och högst tio år. Detta utgör den rimliga analysen av HD:s markering att livstids fängelse för mord skall förbehållas de ”allvarligaste fallen”.

HD:s ställningstagande och markering mot ett ökande antal underrättsdomar där påföljden för mord har bestämts till livstids fängelse har således sin förklaring. Ståndpunkten förefaller dock inte längre rimlig inte minst med tanke på hur synen på straffvärdet för mord har utvecklats i underrättspraxis under en lång följd av år. Bredden av denna rättstillämpning har naturligtvis också en koppling till den samhällsutveckling som har ägt rum och möjligen har också i någon utsträckning beaktats sådana företeelser såsom gärningar inom ramen för grov organiserad brottslighet och gärningar betecknade som hedersmord samt därutöver en ökad uppmärksamhet och med rätta strängare syn på våld mot kvinnor, barn och andra utsatta grupper. Sammantaget innebär detta att 3 kap. 1 § brottsbalken bör ändras på så sätt att det av den bestämmelsen framgår att normalstraffet för mord utgör fängelse på livstid.

Det bör dock finnas kvar en möjlighet att utdöma tidsbestämda straff för mord, men den möjligheten bör komma i fråga om det föreligger förmildrande omständigheter, trots att gärningen inte är att bedöma som dråp. Med utgångspunkt från nu gällande nådepraxis bör ett sådant tidsbestämt straff bestämmas i spannet från fängelse i 10 år till 30 år. Straffskalans övre gräns om 30 år skulle – med nu gällande regler för villkorlig frigivning; efter att två tredjedelar av strafftiden avtjänats – innebära att fängelsestraffet kan avtjänas under en tid upp till 20 år. Detta står i rimlig proportion till den nådepraxis HD refererade till i sin dom den 30 mars 2007, nämligen spannet 18–25 år, vilket avser avtjänad tid. En sådan ökning av straffskalans övre latitud skulle motverka de tröskeeffekter den nuvarande straffskalan innebär och också motverka den påtagliga lättnad i påföljdshänseende som reformen om ett tidsbestämt straff upp till 18 år i praktiken innebär. Den omedelbara effekten av den reformen torde innebära en påtaglig sänkning av den avtjänade tiden när det gäller morddömda.

Straffnivåutredningens delbetänkande (SOU 2007:90)

Frågan om straffet för mord har nyligen behandlats av Straffnivåutredningen i delbetänkandet Straffskalan för mord (SOU 2007:90). Utredningen förordar en breddning av straffskalan på så sätt att den som befins skyldig till mord ska dömas till fängelse i minst tio år och maximalt 18 år eller på livstid. I utredningen anges (s. 137 f.) att livstidsstraffet, i enlighet med HD:s nya praxis, ska reserveras för de allvarligaste fallen. Vi delar inte denna uppfattning.

Utredningen inventerar (s. 138 f.) de argument som utredningen anser finns för respektive emot att låta livstidsstraffet utgöra normalstraff för mord.

Utredningen anför: ”För att mera regelmässigt använda livstids fängelse för mord talar alltså främst att mord är det grövsta av brotten i brottsbalken och att det därför också regelmässigt borde leda till lagens strängaste straff. Genom att konsekvent döma ut livstids fängelse för t.ex. mord skulle samhällets definitiva avståndstagande från detta brott på ett tydligt sätt markeras. Därigenom skulle också skapas ett stort utrymme för en differentierad straffmätning för andra våldsbrott som inte är lika allvarliga.”

Enligt utredningen medger livstidsstraffet också att man kan ta hänsyn till risken för återfall i brott vid bedömningen av när den dömd ska frigges eftersom villkorlig frigivning bara kan komma i fråga från tidsbestämda fängelsestraff (vår anmärkning). Därmed tillgodoses samhällsskyddet bättre genom livstidsstraffet än genom tidsbestämda straff. Vi instämmer i dessa argument.

Mot en användning av livstids fängelse som normalstraffet för mord anför i utredningen ett antal argument, som leder utredningen till sin slutsats att livstidsstraffet bör förbehållas de ”allvarligaste fallen” av mord (se s. 139 f samt den sammanfattande bedömningen på s. 144 f). Dessa argument beskrivs och analyseras nedan under punkterna 1–6.

Fel! Okänt namn på

1. Eftersom livstidsstraff ofta omvandlas till ett tidsbegränsat straff, skiljer sig straffets verkliga innehåll från vad det utger sig för att vara, vilket kan undergräva straffets symbolvärde, anför utredningen (s. 139).

Mot detta kan framhållas att det i utredningen konstateras (s. 142 f) att det inte heller efter införandet av lagen (2006:45) om omvandling av fängelse på livstid (omvandlingslagen) föreligger någon rätt att få ett livstidsstraff omvandlat till ett tidsbegränsat straff, utan enbart en rätt att få frågan om omvandling prövad. Detta framgår av formuleringen: ”Det kan långt ifrån uteslutas att livstidsstraffet ... också i praktiken kan komma att vara livsvarigt” (s. 144). Resonemangen i utredningen tycks ta sikte på att livstids fängelse bör reserveras för särskilt allvarliga fall av mord, för att inte de tidsbestämda straffen efter en omvandling ska bli så korta att straffets symbolvärde undergrävs. Om omvandling sker ska dock det tidsbestämda straffet enligt lag bestämmas till minst 18 års fängelse, och i de fall som hittills prövats enligt omvandlingslagen har avsevärt längre strafftider än så kommit i fråga. Det råder således inte något tvivel om att livstids fängelse innebär att den dömda måste tillbringa mycket lång tid i fängelse. Eftersom regeringens nådepraxis har skärpts från början av 1990-talet, har livstids fängelse successivt kommit att till sitt innehåll mer och mer motsvara det påföljden anger. Att ett livstidsstraff kan omvandlas till ett tidsbestämt straff är dock allmänt vedertaget och kan knappast anses undergräva straffets symbolvärde. Det argument som framförs i Straffnivåutredningen gör sig av nu anförda skäl gällande i mindre utsträckning med utredningens eget förslag.

2. I utredningen anføres att en domstol i samband med eventuell omvandling av straffet ska ta hänsyn till brottets straffvärde långt efter den ursprungliga domen och på ett begränsat material. Detta kan kritiseras ur ett rättssäkerhetsperspektiv samt på så sätt att den ursprungliga domstolen inte kan överblicka straffets egentliga innehåll. Dessa nackdelar blir, i enlighet med resonemangen i utredningen, större ju fler gärningar med olika högt straffvärde som leder till livstids fängelse. Detta hänger samman med att den ursprungliga domstolen inte kan genomföra en straffmätning inom ramen för livstidsstraffet, det vill säga påverka vilket straff som livstidsstraffet omvandlas till och därigenom närmare precisera brottets straffvärde.

Vi delar inte uppfattningen att detta skulle vara ett problem, utan vi menar att det är en självklar följd av livstidsstraffets innebörd. Det är visserligen så att en gärning som bedöms som mord kan vara mer eller mindre allvarlig. Det är i många fall typiskt sett allvarligare när någon uppsåtligen har dödat flera personer jämfört med om offret skulle ha varit en människa. För att en gärning ska kvalificeras som mord krävs dock att brottet har nått en nivå som gör att gärningen i varje fall inte längre kan bedömas som dråp. Det kan vara en sakomständighet eller ett flertal omständigheter som leder till att en gärning bedöms vara mord. Det är dock enligt vår mening till fyllest att någon uppsåtligen dödar en annan människa på ett sådant sätt att gärningen kvalificeras som mord för att påföljden som regel ska bli fängelse på livstid. Ett sådant synsätt på straffvärdet för mord står väl i överensstämmelse med den generellt sett strängare syn på våldsbrottslighet som har vuxit fram över tiden och som också – i synnerhet beträffande påföljden för mord – hade kommit till uttryck

i underrättspraxis fram till tiden för Högsta domstolens dom den 30 mars 2007. Därmed blir det inte relevant att vid tidpunkten då dom meddelas försöka gradera olika typer av mord efter hur allvarlig gärningen bedöms vara. I den mån uppgifterna i en långt tidigare meddelad dom blir relevanta vid en senare omvandlingsprövning bör dock kraven på kvalitet i dömandet innebära att det i morddomar där påföljden bestäms till fängelse på livstid redovisas sådana sakomständigheter som bedöms vara av betydelse vid en senare omvandlingsprövning.

3. Kriminalvården har svårt att planera verkställigheten eftersom det är okänt om och i så fall när den intagne kommer att frigges, noterar utredningen.

Vi delar inte uppfattningen att kriminalvårdens eventuella planeringsproblem är relevanta för utformningen av straffskalan för mord. Inom kriminalvården torde det finnas åtskilliga planeringsproblem av en mängd olika slag. Det kan handla om allt från placering på specifik kriminalvårdsanstalt till att planera exempelvis överflyttningen från en anstalt till en annan, och problemen torde i många fall främst vara hänförliga till den intagnes personliga förhållanden och aspekter som tangerar sådant som hotbilder och säkerhet.

4. Det kan också, menar utredningen, uppfattas som inhumant för den intagne att inte veta när frigivning eventuellt kommer att ske.

Det är säkert påfrestande för en person som avtjänar ett livstidsstraff att inte veta om eller när en frigivning kan komma att ske. I en sådan situation kan en allvarlig gärnings straffvärde (fängelse på livstid) sägas stå emot den dömdes intresse att få klara besked om sin framtid. Det förefaller högst rimligt att den dömdes intressen väger förhållandevis lätt mot det motstående intresset i en sådan situation, särskilt som det genom omvandlingslagen finns en möjlighet att få frågan om en tidsbestämning av livstidsstraffet prövad.

5. Ett av de argument för livstidsstraff som det redogörs för i utredningen tillbakavisas senare. Det gäller argumentet att livstids fängelse tillgodoser intresset att skydda samhället från farliga våldsbrottslingar bättre än ett tidsbestämt straff, eftersom man, vid bedömningen av om omvandling ska ske, kan beakta risken för återfall i brott. I utredningen anförs följande (s. 145):

När det sedan gäller möjligheten att beakta risken för återfall i brott vid prövning av en ansökan om omvandling av ett livstidsstraff, kan konstateras att denna ännu så länge synes ha fått relativt liten betydelse vid tillämpningen av den nya lagen. Numera finns dessutom ökade möjligheter att senarelägga tidpunkten för villkorlig frigivning från tidsbestämda straff vid allvarlig misskötsamhet.

För det första bör det i det framhållas att den så kallade ökade möjligheten att senarelägga tidpunkten för villkorlig frigivning är högst begränsad, och den kräver att den dömda på ett allvarligt sätt har brutit mot de föreskrifter och villkor som gäller för verkställigheten. Satt i sitt sammanhang ter den sig som närmast helt försumbar i nu aktuellt hänseende. Även om argumentet om samhällsskydd inte är det avgörande argumentet för att livstids fängelse bör vara normalstraffet för mord har det dock säkerligen betydelse i vissa enskilda fall. Istället är, enligt vår mening, straffvärdet avgörande. Att risken för återfall inte "synes ha fått" någon avgörande betydelse i de omvandlingsfall som hitintills har avgjorts kan ha en mängd olika förklaringar. De fall som

Fel! Okänt namn på

hitintills har prövats med stöd av omvandlingslagen säger egentligen ingenting om vilken vikt återfallsrisken kommer att tillmätas i den fortsatta rättsutvecklingen. I de fall, där det finns en uppenbar risk att den dömda kommer att återfalla i allvarlig brottslighet förefaller det närmast självklart att denna risk kommer att ha betydelse vid bedömningen av om omvandling ska ske eller inte. Det torde vara uppenbart att det finns helt andra möjligheter att beakta en intagens farlighet i en omvandlingssituation jämfört med vad som gäller vid villkorlig frigivning från tidsbestämda straff. Livstidsstraffet ger således ett betydligt effektivare skydd mot farliga personer än vad tidsbegränsade straff gör.

6. Det är, enligt vad som påstås i utredningen, inte möjligt att beakta ytterligare försvårande omständigheter, när väl den nivå har nåtts som anses motivera en dom till fängelse på livstid. Om denna nivå läggs redan vid ett "ordinärt mord", finns inget strängare straff att ta till om någon skulle göra sig skyldig till väsentligt grövre brottslighet, exempelvis genom att beröva flera personer livet, tycks vara den mening som förs fram i utredningen. Livstidsstraffets symbolfunktion skulle därigenom delvis gå förlorad (s. 142).

Vi återkommer här till det som redan anförts ovan, nämligen att om straffvärdet redan har "slagit i taket" bör kraven på kvalitet i dömandet innebära att det i morddomar där påföljden bestäms till fängelse på livstid redovisas sådana sakomständigheter som bedöms vara av betydelse vid en senare omvandlingsprövning. Det finns naturligtvis, om sådant behov anses föreligga, en möjlighet att reglera detta på lämpligt sätt.

Det tycks nog tyvärr inte finnas någon gräns för människans förmåga att iscensätta och genomföra onda gärningar, vilket innebär att det alltid är svårt att göra graderingar av olika slag. I Sverige finns exempelvis en person som avtjänar ett livstidsstraff efter att ha mördat sju människor. Utomlands finns personer som erkänt dussintals mord. Personer som gjort sig skyldiga till brott mot krigets lagar och folkmord kan ha hundratals eller tusentals liv på sina samveten.

Vi anser att respekten för människovärdet är centralt i ett modernt samhälle och att detta riskerar att urholkas med alltför långtgående teoretiska resonemang som inte sätts i en bred samhällelig kontext. Det kan därför på goda grunder ifrågasättas om det är meningsfullt att gradera tillräckligt onda gärningar bara av den anledningen att det finns gärningar som är ännu värre. Ett människoliv är ett människoliv. Tar någon uppsåtligen en annan människas liv, och det inte föreligger omständigheter som gör att gärningen ska bedömas som dråp, bör normalstraffet vara livstids fängelse.

Stockholm den 5 oktober 2009

Andreas Norlén (m)

Anti Avsan (m)